

Bevezetés

Kevesen tudják, hogy a modern okkult gyakorlatok és elméletek komoly hatást gyakoroltak a pszichológia fejlődésére a 19. század utolsó évtizedeiben. E gyakorlatok és elméletek együttesét manapság modern okkultizmusnak nevezik, egységesítve számos rendkívül különböző filozófiát, jelenséget és gyakorlatot. A modern okkultizmus kifejezés alkalmazói elsősorban arra kívánnak rámutatni, hogy létezett a spirituális és transzcendens filozófiáknak egy viszonylag jól körülhatárolható csoportja, mely így vagy úgy jelentős hatást gyakorolt a modern ember világlátására. Noha valóban szükségesnek látszik az átfogó kifejezés használata, fontos hangsúlyozni, hogy a modern okkult gyakorlatok és elméletek igen sokfélék voltak, és éppúgy helyet kaptak köztük a tenyérjósítás és az asztrológia, mint a kísérleti hozzáállással jellemezhető tudományos szemléletmód. Tipikus megnyilvánulásuk az Egyesült Államokban, majd Európában is teret hódító spiritizmus volt, melynek képviselői a spiritiszta gyakorlatok – így például az asztaltáncoltatás vagy a különböző médiumi képességek – segítségével szándékoztak kapcsolatba lépni az elhunytak szellemeivel.

A spiritizmus nemcsak azért kiemelkedő jelentőségű az okkult gyakorlatok sorában, mert egyfajta fókuszpontot képezve, alakítója volt a legtöbb okkult elméletnek, hanem mert igen jól szemlélteti a modern okkultizmus jellegzetességeit és dinamikáit. A spiritiszta legtöbbje ugyanis a hagyományos vallásoktól elfordulva kereste a spirituális tapasztalás lehetőségét, a transzcendens létezőkkel való kapcsolat-tartást az emberi psziché képességeként könyvelte el, e képességek alátámasztása céljából pedig gyakran a tudomány módszeréhez fordult. Ez utóbbi jellegzetesség volt az, amely egyértelműen elválasztotta a spiritizmust és más okkult gyakorlatokat a hagyományos nyugati vallásoktól. A modern okkultizmusban ugyanis a természetfeletti való kapcsolat lehetősége és a kapcsolódás mikéntje racionalizált tudásként jelent meg. Ez tette lehetővé, hogy hatást gyakoroljon a kortárs tudományra. A spiritizmus tudományos képviselői kísérleti módszerekkel igyekeztek igazolni a szokatlan jelenségek létét, és számos elméletet gyártottak azok

magyarázatára. A természetfeletti tapasztalatok e racionalizált elméleteiben az emberi psziché természetes működésének következményeként könyvelték el az okkult jelenségeket. Ezen a ponton fonódott össze a modern okkultizmus és a korai lélektan. Az így megszülető elméletek legtöbbször ugyanis pszichológiai karaktert öltöttek, melyekben az emberi lélek addig fel nem tárt rétegeiről, a nem tudatos pszichológiai funkciók korábban ismeretlen lehetőségeiről számoltak be a tudományos szemléletű okkultisták. Nem véletlen, hogy a 19. század iskolaalapító pszichológusai közül szinte mindenki kapcsolatba került a modern okkultizmussal és a spirítiszta jelenségek kutatásával. Egyesek közülük, mint például az angol pszichológiai élet kiemelkedő alakja, Frederic Myers vagy a Nobel-díjjal kitüntetett Charles Richet – beépítették lélektani elméleteikbe transzcendens tapasztalataikat. Mások, mint például Sigmund Freud, sokkal óvatosabban bántak az okkult jelenségek kérdésével, és noha lekötötték érdeklődésüket a spirítiszta gyakorlatok és a telepátia, mégis nagyon kevésbé integrálták pszichológiájukba az e területeken szerzett ismereteiket.

Az Imágó Budapest jelen számának célja, hogy felhívja a figyelmet a modern okkultizmus és a pszichológia korai kapcsolataira. Mivel az okkult jelenségek tudományos elemzői többnyire úgy racionalizálták a természetfeletti jelenségeket, hogy a tudat alatti lelki struktúrák ismeretlen megnyilvánulásaiént könyvelték el azokat, a pszichoanalízis és a modern okkultizmus kapcsolata különösen meghatározónak bizonyult. A tudományos okkultisták előszeretettel alkalmazták elméleteikben a tudattalan freudiánus és más típusú elméleteit, ám jelentős figyelem övezte az okkult jelenségeket a pszichoanalitikusok részéről is. Érdeklődésük középpontjába a telepátia kérdésköre került, melyet többségük kutatásra érdemesnek és pszichoanalitikus szempontból is releváns jelenségnek tekintett.

Természetesen a pszichoanalitikusok többsége igencsak szkeptikus volt az okkult tapasztalatokkal kapcsolatban. Annak ellenére, hogy lekötötte érdeklődésüket az okkult jelenségek lehetősége, tisztában voltak a veszéllyel is, amelyet a pszichoanalízis és az okkultizmus együttműködése hordozott. A populáris okkultizmus rossz híre és a leleplezett médiumok növekvő száma ugyanis rossz fényt vetett volna a pszichoanalízisre. Részben ennek volt köszönhető, hogy Freud igencsak tartózkodóan nyilatkozott a témában, noha magánemberként igen sokat foglalkozott az okkult jelenségek, mindenekelőtt pedig a telepátia kérdésével. Az e számban közölt *Pszichoanalízis és telepátia* című, 1921-ben elhangzott előadása ékes példája annak az ambivalenciának, amely meghatározta az okkult jelenségekkel kapcsolatos alapvető hozzáállását. Érdeklődött ugyanis a telepátia kérdése iránt, pszichoanalitikus szempontból is jelentős kihívásnak tekintette a vizsgálatát, ám vonakodott elismerni létezését. Elsősorban a leleplezés szándékával viszonyult a természetfeletti

látszó jelenségekhez, és csak élete vége felé volt hajlandó elfogadni annak lehetőségét, hogy a telepátia élménye nem minden esetben illúzió, hanem a valóságos világ megfejtendő jelensége.

Nem minden pszichoanalitikust jellemzett azonban a Freud esetében oly meghatározó ambivalencia. Szép számmal képviseltették magukat azok is, akik nem első-sorban a veszélyt, hanem a kutatás ígéretes lehetőségeit látták az okkult jelenségek és mindenekelőtt a telepátia tanulmányozásában. Ezek közé tartozott Hollós István is, aki *A mindennapi telepatikus jelenségek pszichopatológiája című, 1933-ban megjelent tanulmányával* hosszú időre meghatározta a telepátia pszichoanalitikus jelentőségét kutatók gondolkodását. Írásában a pszichoanalitikus helyzetben előforduló telepatikus tapasztalatait elemzi, konklúziójában pedig a pszichoanalitikus kapcsolat fontos és vizsgálendő jelenségeként határozza meg a telepátiát. Részben Hollós nyomán a telepátia más kutatói is hasonló következtetésekre jutottak. Ezek szerint van valami a pszichoanalitikus kapcsolatban, ami – az indulatáttételi és a viszontáttételi folyamatokhoz kapcsolódva – az ismert érzékszervi modalitásokat megkerülő információátvitelhez vezethet.

Így gondolkodott Ferenczi Sándor is, aki ugyan nem dolgozott ki a Hollóséhoz hasonló átfogó telepátiaelméletet, ám egész életében aktívan kutatta a spiritizmus és a telepátia jelenségét. Valójában igen meghatározó szerepet játszott a telepátia pszichoanalitikus elméleteinek kibontakozásában. Nem csupán Hollós elméletére gyakorolt közvetlen hatást, hanem többek között a magyar származású pszichoanalitikus és pszichikus* kutató, Fodor Nándorra is, aki talán a legtöbbet tett azért, hogy a parapszichológiai és a pszichoanalitikus kutatások közelebb kerüljenek egymáshoz. A spiritiszta és más titokzatos jelenségeket tanulmányozó Pszichikus Kutatás Nemzetközi Intézetének (International Institute for Psychical Research) képviselőjeként a pszichoanalitikus elvek parapszichológiai alkalmazását szorgalmazta, noha a pszichoanalízis nem örvendett különösebb népszerűségnek pszichikus kutatói körökben. Ennek ellenére néhányan mégis a pszichoanalízis és a pszichikus kutatás kapcsolatainak szorosabbra fűzésére vállalkoztak; így tett John Rickman is, aki Ferenczi halálakor egy meglepő nekrológban örökölte meg egykori mesterének és analitikusának pszichikus kutató jelentőségét. Eszerint Ferenczi jóval nagyobb szerepet játszott a pszichikus kutatásban, mint az publikált írásaiból kiderül, és igen inspiráló eredményekhez jutott.

Nem Ferenczi volt az egyetlen pszichoanalitikus, akinek okkult érdeklődését és pszichikus kutatói aktivitását az utókor leleplezte, illetve átértékelte. Fodor Nándor

* A "pszichikus" szó a következőkben a "természetfeletti, szupernormális" értelmében szerepel.

nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Freud és Jung életművét a pszichikus kutatás kontextusában is értékelni tudjuk. Az e számban közölt Freud, Jung és egy újonnan felfedezett 1909-es levél a Poltergeist-témáról című, 1963-ban megjelent írásában Freud és Jung kapcsolatának fontos parapszichológiai vonatkozásaira mutat rá, amellyel valóban el nem hanyagolható szempontokkal gazdagítja attitűdjeik és döntéseik értékelését. A Fodoréhoz hasonló írásoknak köszönhetően mára világossá vált, hogy a pszichoanalízis – és a pszichológia számos más területe – sokkal közelebb áll az okkult kérdéséhez, mint ahogyan azt korai képviselőik láttatni igyekeztek. Ezen összefüggés néhány aspektusát tárgyalja Gyimesi Júlia Tudománypolitika, telepátia és Freud „orvosi hipnotizőre” című írásában, melyben az okkult és a tudományos szemléletmód feszültségét kutatva mutat rá a pszichoanalízis egy metaelméleti krízisére. Ugyancsak e feszültség természetét boncolgatja Békés Vera is „A modern okkultizmus és az emberiség narcisztikus sérülései” című dolgozatában, kísérletet téve arra, hogy összevesse azokat a legfontosabb hajtóerőket – Freud szavaival „narcisztikus sérüléseket” – amelyek a modern embert nyitottá teszik a spiritiszta elgondolások, illetve a paratudományok (paranormális ESP stb. jelenségek módszeres kutatása) iránt. Kétségtelen, hogy a pszichoanalízis legjelentősebb képviselőit jellemezték ez utóbbi hajtóerők. Mindezek következtében a pszichoanalitikus elmélet egy speciális iránya bontakozott ki, amelyben – ugyan változó mértékben – de helyet kaptak az okkult tapasztalatok.

Az Imágó Budapest jelen számának célja, hogy felhívja a figyelmet e különleges pszichoanalitikus irányra, és hogy rámutasson azon jellemző kölcsönhatásokra, amelyek a pszichoanalízis és az okkult találkozását kísérték.

2011. november 22.

A szerkesztő